

Jitka KOMENDOVÁ, *Světec a šaman. Kulturní kontexty ruské středověké legendy*, Argo, Praha 2011 (= Každodenní život 52)

207 s., ISBN 978-80-257-0451-6

Mezi pozoruhodné postavy středověké Rusi patří bezesporu Štěfan zvaný Permský, mnich, misionář a posléze i první ust-vymský biskup. Jeho originálně pojaté misijní úsilí je do značné míry srovnatelné s činností soluňských bratří Konstantina a Metoděje mezi moravskými Slovany – stejně jako Metoděj neochaboval Štěfan v misijním úsilí, které dovedl do úspěšného založení biskupství mezi ugrofinským obyvatelstvem severovýchodní Rusi, a stejně jako Konstantin se nebál překračovat zavedená dobová kulturní schémata. Jazyk ugrofinských Permjanů povýšil podobně jako kdysi Konstantin slovanštinu na liturgický a literární jazyk, pro který zkonstruoval i vlastní abecedu – *anbur*. Na konci 14. století se tak díky Štěfanovi zařadilo permjanské etnikum nejen mezi christianizované národy Evropy, ale mladé křesťanství dostalo do vínku dar, kterým se mohly pochlubit jen nemnohé křesťanské národy – písemnictví a vlastní liturgický jazyk. Není vinou Štěfana, že jeho dílo nepřežilo a nerozvinulo se do tak barvitě a květnatě podoby, jako se to stalo s dílem cyrilometodějským.

Postavu Štěfana Permského si za objekt svého bádání zvolila mladá olomoucká rusistka Jitka Komendová. Je to téma, které ji provází již řadu let – zmiňme její studie *Modely apoštolského působení v nejstarším písemnictví Rusi* (in: „Rýžoviště zlata a doly drahokamů...“ Sborník pro Václava Huňáčka) nebo *Komunikační strategie náboženských polemik ve středověké Rusi* (in: Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti). Monografii *Světec a šaman* tak lze považovat za jisté vyvrcholení její práce. Rozsahem nevelká publikace je ucelené, informačně nahuštěné dílo, které nepopřává čtenáři oddechu, neboť je umně tematicky provázané. Komendová sleduje osudy Štěfana Permského, kdo by však očekával životopis tohoto světece a misionáře nebo vzhled do reálií jeho misijního působení a jeho doby, bude překvapen, ale nikoliv zklamán. Komendová totiž zaměřuje své úsilí na to, co je její silnou stránkou – na rozbor textů. Předmětem bádání tak vlastně není samotný apoštol Permjanů, ale jeho literární obraz, jak jej zachytil jeho obdivovatel a legendista Jepifanij Moudrý. Nenoříme se tedy s autorkou do komijských lesů a nehledáme Štěfanovu

stopu v kamských bažinách mezi lovci kožešin, ale spíše se ocitáme v chladných klášterních zdech, mezi středověkými kodexy a letopisy – tam odhalujeme poněkud jiný svět s jeho kontexty, souvislostmi, mentalitou a zavedenými pravidly.

Zmínili jsme, že autorčin text je tematicky provázaný, lze jej tedy přirovnat k jakémusi řetězci, jehož jednotlivé díly tvoří obsah monografie. Nabízí se ještě přílehlavější přirovnání k mozaice, která postupným skládáním jednotlivých částí vytváří obraz literárního světa středověké Rusi a vůbec celé křesťanské Evropy. Pro kritickou textovou komparaci využívá autorka analogických textů z evropské legendistické tvorby. Při svém bádání hledá obrazy a vzory svatých misionářů, kteří by odpovídali Štěfanovu případu. Nachází je pohříchu především v latinské tvorbě, neboť, jak konstatuje, ve staroruském prostředí nebyla misijní tradice natolik zakořeněna jako *typus* ani jako literární *topos*, tak jak tomu bylo v tradici západoevropské. Příčinou je zřejmě vliv byzantského prostředí, které misijní činnost příliš neakcentovalo (autorka zde umně využívá závěrů, k nimž došel při svém sledování byzantských misí Sergej Ivanov). Naopak charakteru západní misie je věnován v knize širší prostor. Autorka nenechává viset čtenáře ve vzduchoprázdnu, uvádí potřebný kontext misijních reálií a upozorňuje na jejich kontrastní charakter vůči staroruskému prostředí. Zatímco v latinské tradici by byl Štěfan jedním z mnoha svatých misionářů, jejichž kult se ve vlnách vracel na křesťanském Západě až hluboko do novověku, na Rusi se jedná o výjimečnou, ale rovněž málo reflektovanou záležitost, která není dokonce připomínána ani při oficiální Štěfanově kanonizaci v polovině 16. století.

Při rozboru Štěfanovy misie, tak jak ji zachytil text pozoruhodného Jepifanijova díla, se autorka zamýšlí nad několika otázkami. Předně její úvahy i komentáře neustále krouží nad funkcí textu a jeho vztahy – nakolik je text odrazem reality a nakolik je literárním konstruktem? Nakolik zobrazuje realie doby a nakolik myšlenkový svět autora? A nakolik je tento myšlenkový svět svobodný a nakolik je v textu svázaný dobovými požadavky a kánony? Komendová proniká do těchto otázek a skrze ně si razí cestu k pochopení středověkých myšlenkových struktur. Zvláště jasně se to projevuje na jejích komentářích k vnímání pohanů křesťanskými autory a k náboženským polemikám vedeným na stránkách středověkých textů. Jedná se zřejmě o nejlepší pasáže celkově zdařilé monografie. Autorka přesvědčivě a pomocí řady

dobových textů odhaluje podstatu konfesních sporů, jak byly prezentovány ve středověké tvorbě, která v těchto polemikách vykazuje znaky jisté pre-publicistiky a především tehdejší propagandy. Konstatuje zaměření textů především na vlastní publikum, tedy jisté cyklické, uzavřené myšlení, které, až na vzácné výjimky, nemá za úkol otevírat plnohodnotnou diskusi nebo uvádět argumenty protivníka, ale posilovat víru ve vlastních řadách. V *Životě Stěfana Permského* uvádí Jepifanij toto téma v rozhovoru a následném soupeření mezi světcem a domorodým šamanem Pamem, obhájcem staré víry a zvyků. Zcela evidentně z této polemiky vyniká neprostopnost dvou mentálních světů, které si navzájem nerozumí, což ovšem reflektuje i sám autor legendy. Je však pochopitelně otázka, nakolik tato „neprostopnost“ byla reálnou a nakolik vyplývala z literárního žánru. Zápas a soutěžení mezi představiteli obou kultur přirovnává autorka k ordálu a uvádí k němu řadu analogií z podobně motivovaných textů středověké Evropy. Zároveň věroučný zápas pojatý jako „boží soud“ dává do souvislosti s potřebou zázraků, které středověké prostředí vyžadovalo ve vztahu ke světcům jak pro živý kult, tak pro literární texty. I zde Komendová dokládá podobné tendence, které lze vystopovat z jiných textů evropského křesťanství. Můžeme jen doplnit, že základním předobrazem (či pre-textem) pro tyto věroučné zápasy je zřejmě souboj proroka Elijáše s Baalovými proroky na hoře Karmel, jak je popsán v První knize královské.

Máme tedy před sebou knihu napsanou zkušenou badatelkou, která díky své pečlivé a invenční práci s texty dokáže čtenáře uvést do myšlení středověké Rusi a z jednoho legendistického textu utkat tapisérii literárních, textových a myšlenkových souvislostí. Její monografie je nepochybným přínosem a zasluží si pozornost. Je rovněž chvályhodným počinem, že nakladatelství Argo zařadilo tuto knihu do edice *Každodenní život*, a tak vyvážilo převážně západně orientované zaměření této řady i tématem slovanským a východoevropským.

MICHAL TĚRA

EDICE A POMOCNÉ VĚDY HISTORICKÉ

Regesty listin uložených v Horním Slezsku – Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku, ed. Antoni BARCIAK – Karel MÜLLER a kol., Svazek I. (do r. 1400), Uniwersytet Wrocławski, Zemský archiv v Opavě, Wrocław – Opava 2004
158 s., ISBN 80-86388-17-4

Svazek II. (1401–1450), Zemský archiv v Opavě, Archiwum państwowe w Opolu, Archiwum państwowe w Katowicach, Opava – Opole – Katowice 2011
346 s., ISBN 978-80-86388-88-5

První dva svazky regist listin týkajících se středověkých dějin Horního Slezska jsou výsledkem dlouholeté spolupráce kolektivu českých a polských historiků a archivářů. Úvod prvního svazku stručně představuje přípravné práce zahájené v polovině devadesátých let 20. století i zásady, podle kterých byla ediční řada vytvořena. Do registáře bylo zahrnuto celé historické území Horního Slezska včetně českého Slezska.

Oba svazky obsahují především písemnosti uložené ve státních archívech v Katovicích (a jeho pobočkách v Těšíně, Pštíně a Ratiboři), Opolí a Opavě. Soupis zahrnuje také listiny zjištěné v muzeích, knihovnách či ve farních archívech, a cílem celého projektu tak je podchycení všech písemností nacházejících se na historickém území Horního Slezska. Z tohoto důvodu nebyly do registáře zahrnuty listiny uložené v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě (zejména z fondů Arcibiskupství olomouckého). Zařazeny byly naopak listiny z podřízených okresních archívů, které sídlí na území Horního Slezska nebo jejichž sběrné obvody alespoň zčásti zahrnují toto teritorium (Opava, Bruntál, Jeseník, Karviná, Frýdek-Místek, Nový Jičín), a dále také listiny z Archivu města Ostravy.

Vnitřní skladba registáře zohlednila schéma používané v souběžně vydávaném katalogu dolnoslezských listin. Registář je zpracován dvojjazyčně – listiny z území českého Slezska jsou zpracovány česky, listiny z polských archívů potom v polském jazyce. Jednotlivá hesla